

О. М. Сокурєнко, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту економіки і права
Черкаського національного університету
ім. Б. Хмельницького

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛІСНОГО УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ РОБІТ ЗАСУДЖЕНИМ, ЩО ВІДБУВАЄ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

Статтю присвячено застосуванню дворазової дисциплінарної преюдиції під час кваліфікації злісного ухилення від робіт засудженим, що відбуває покарання у вигляді обмеження волі. Це дослідження розкриває проблематику застосування дворазової дисциплінарної преюдиції та висвітлює ці проблеми в судовій практиці.

Статья посвящена применению двухразовой дисциплинарной преюдиции при квалификации злостного уклонения от выполнения работ осужденным, отбывающим наказание в виде лишения свободы. Данное исследование раскрывает проблематику использования двухразовой дисциплинарной преюдиции и освещает эти проблемы в судебной практике.

The article is devoted to a usage of double reiterated disciplinary prejudication affiliated the qualification of malicious wriggling out of work of a convicted that serves the sentence in the form of limitation of freedom. Research investigation discloses the problem of usage double reiterated disciplinary prejudication and enlightens these problem in judicial practice.

Ключові слова. Відбування покарання, правова держава, позбавлення волі, засуджений, запобігання, злочин, криміналізація.

Вступ. З моменту проголошення Україною незалежності в її соціально-політичному й економічному житті відбулися суттєві позитивні зміни. Прийнято новий Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси, низку законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність кримінально-виконавчих установ, безпосередньо пов'язаних зі сферою забезпечення порядку й умов виконання та відбування кримінальних покарань, зі зміною компетенції адміністрації цих державних органів, а також питання застосування основних методів та заходів впливу на засуджених, змісту прав і обов'язків засуджених до позбавлення та обмеження волі.

© **О. М. Сокурєнко, 2012**

У ст. 124 Конституції України передбачено, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України [1]. У зв'язку із цим, особа, яка ухиляється від виконання судового рішення, порушує норму Основного Закону держави, а також норму кримінального закону. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) в XVIII розділі Особливої частини міститься ряд статей, що передбачають кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання. Так, ч. 1 ст. 390 КК України передбачено кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі, а однією з таких форм ухилення є злісне ухилення від робіт особою, засудженою до обмеження волі.

Проблеми ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі з позицій кримінального та кримінально-виконавчого права досліджували такі вчені: Л. В. Багрій-Шахматов, В. Б. Василюк, А. М. Джуца, В. І. Єгоров, В. А. Клименко, С. Ю. Лукашевич, Ю. С. Міхлін, О. І. Плужник, А. Х. Степанюк, П. В. Тепляши, Ю. М. Ткачевський, В. М. Трубников, Ю. А. Чеботарьова, О. І. Шинальський, Т. А. Шулежко, А. О. Яровий та ін.

Проте слід визнати, незважаючи на досить детальне розроблення даної проблеми в науковій літературі, питання визначення поняття злісності, значення застосування дисциплінарних стягнень до осіб, що відбувають покарання у вигляді обмеження волі, залишаються спірними в науці кримінального права та не знаходять єдиного вирішення в судовій практиці.

Постановка завдання. Мета даного дослідження – розробка проблеми застосування дворазової дисциплінарної преюдиції під час кваліфікації злісного ухилення від робіт з боку засудженого, який відбуває покарання у вигляді обмеження волі, та виявлення проблем у судовій практиці.

Результати дослідження. Одна з форм ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі, що передбачено ч. 1 ст. 390 КК України, – злісне ухилення від робіт. Відповідно до ч. 1 ст. 61 КК України покарання у вигляді обмеження волі полягає в утриманні особи у кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці [2]. Отже, залучення засудженого до праці під час відбування такого виду покарання є однією з обов'язкових складових цього покарання. Якщо засуджений ухиляється від робіт, то цим самим він порушує мету даного виду покарання (виправлення з обов'язковим залученням до праці), тому законодавець і передбачив кримінальну відповідальність за таке діяння.

Умови праці засуджених, які ухиляються від робіт, закріплено у ст. 60 кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК України), де сказано, що засуджені до обмеження волі залучаються до праці, як правило, на виробництві виправного центру, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою.

В окремих випадках, з дозволу начальника установи, допускається залучення до праці засуджених за межами території виправного центру, але в межах району дислокації установи – за умови щоденного повернення їх до житлової зони установи, а також постійного зв'язку з черговою частиною. Це дає можливість забезпечити засуджених відповідною роботою в разі її відсутності на виробництві виправного центру і сприяє бажанню засуджених працювати за раніше обраною професією чи спеціальністю. Дійсно, після відбуття покарання така особа матиме більше шансів працевлаштуватися на роботу і зможе забезпечувати себе та свою сім'ю, швидше пройде процес соціальної адаптації після звільнення. У свою чергу, якщо власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган залучає до роботи засуджених, то він зобов'язаний забезпечити їм можливість участі в суспільно корисній праці за місцем роботи з урахуванням стану здоров'я та, за можливістю, спеціальності, організувати первинну професійну підготовку і створити необхідні побутові умови [3].

Категорично забороняється постійне проживання засуджених на робочих об'єктах виправних центрів, а також ухилення від визначених маршрутів пересування та використання їх як водіїв легкового транспорту. Якщо засуджений, працюючи на підприємстві, з яким на договірній основі укладено угоду між адміністрацією виправного центру і підприємством чи організацією незалежно від форми власності, заблукав під час виконання певних робіт і не може повернутися вчасно до вказаного місця, то така особа не підлягає кримінальній відповідальності за самовільне залишення місця обмеження волі. Але якщо ця особа, заблукавши, через деякий час знайшла дорогу і не повернулася до місця відбування покарання, то така особа повинна притягуватися до кримінальної відповідальності за самовільне залишення місця обмеження волі. Вважається, що початковим моментом вчинення такого злочинного діяння є той момент, коли засуджений знайшов дорогу і міг повернутися до місця відбування покарання.

У разі самовільного залишення засудженим місця обмеження волі вживаються всі невідкладні заходи щодо встановлення його місцезнаходження. Якщо такі заходи не дають позитивних результатів, то, відповідно до ч. 2 ст. 68 КВК України, адміністрація виправного центру надсилає прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 390 КК України [3].

Згідно з кримінальним законодавством України ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі, що виявляється в формі ухилення від робіт, має бути обов'язково злісним. Що ж розуміється під злісним ухиленням від робіт? Відповідно до ст. 133 КВК України злісним порушником встановленого порядку відбування покарання у вигляді позбавлення волі є засуджений, який не виконує законних вимог адміністрації, необгрунтовано відмовляється від праці (не менше трьох разів протягом року) та вчинив протягом року більше трьох інших порушень режиму відбування покарання за умови, якщо за кожне із цих порушень за постановою начальника колонії або особи, що виконує його обов'язки, були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені в установленому законом порядку [3]. Тобто злісним порушником вважатиметься така особа, що не виконала законних вимог адміністрації устави відбування покарання не один раз, а декілька. В даному випадку йдеться, як мінімум, про три таких порушення і обов'язковою умовою є те, що до такої особи були застосовані заходи дисциплінарного характеру.

У теорії кримінально-виконавчого права не існує єдності щодо поняття “злісного порушника”, у зв'язку із цим науковці сформуливали два різних погляди відносно такого поняття:

- а) за характером учинених проступків, що є тяжкими і зухвалими навіть у одиничному числі;
- б) у ролі тяжкого, злісного за видом стягнення.

Як зазначає професор В. М. Трубников, думка деяких учених про особливо зухвалий характер останнього порушення або навіть одного з порушень вимог режиму – помилкова [4, 43]. Такі міркування приводять до висновку про певну винятковість останнього (третього) порушення вимог режиму, тому що злісним вважається тільки таке порушення, яке безпосередньо пов'язане з особливо зухвалою поведінкою засудженого.

У визначенні поняття “злісний” лежить тяжкість проступків та їх кількість. Щодо тяжкості проступків, то вони певною мірою подібні, а саме у частині ухилення (невиконання) від роботи. Щодо кількості, слід звернути увагу на те, що засуджений може ухилитися від робіт мінімум три рази, і до такої особи в обов'язковому порядку за перші два порушення повинні накладатися дисциплінарні стягнення, передбачені ч. 1 ст. 68 КВК України. У зв'язку із цим злісне ухилення від робіт, за яке передбачено кримінальну відповідальність, визнаватиметься тоді злісним, коли засуджений скоїть не менше трьох таких ухилень від робіт, і за перші два з таких порушень обов'язково до засудженого мають застосовуватися заходи дисциплінарного стягнення, і за які не будуть погашені строки давності.

Якщо розглядати такі два поняття, як систематичне та злісне ухилення від робіт, то під час їх визначення є одна головна відмінність, а саме: за систематичного порушення йдеться лише про сам факт учинення засудженим таких проступків. У визначенні злісності йдеться про неодноразове порушення (складне систематичне діяння), і головна умова злісності – той факт, що до засудженого застосовувалися заходи дисциплінарного характеру (мінімум два рази), і лише за вчинення третього такого ухилення від робіт засуджена особа притягуватиметься до кримінальної відповідальності. Дійсно, держава в особі компетентних органів не має

на меті відразу ж притягувати таку особу до кримінальної відповідальності за вчинення одного факту ухилення від робіт, а лише після того, як вона вчинила два таких проступки і не виправилася, представники адміністрації КВУ повинні відреагувати суворішими методами впливу на порушення такої особи – вжити заходів кримінально-правового характеру.

Для визначення злісного ухилення від робіт можна виділити характерні ознаки:

1) вчинення тих діянь, які заборонені КВК України та іншими нормативно-правовими актами Державного департаменту України з питань виконання покарання, тобто здійснення вузького, установленим законом кола діянь (ухилення від робіт засудженим, що відбуває покарання у вигляді обмеження волі);

2) така злісність утворюється лише за наявності трьох самостійних діянь (ухилення від робіт), що вчинені однією особою. Але обов'язково, щоб до такої особи за перші два діяння, за умови яких особа ухилялася від робіт, застосовувалися заходи дисциплінарного стягнення. Останнє (третє) діяння (ухилення від робіт) являє собою підвищену суспільну небезпеку, тому винний притягується до кримінальної відповідальності;

3) засуджений притягується до кримінальної відповідальності не за те, що вчинив три ухилення від робіт, а лише за одне таке ухилення, але за умови, якщо за два перших таких ухилення, вчинених раніше, до нього було вжито заходи дисциплінарного впливу;

4) потрібно дотримання відповідного строку давності притягнення до дисциплінарної відповідальності, строку звернення до виконання та строку погашення правових наслідків дисциплінарних заходів впливу.

Надання кримінально-правового значення попередньому застосуванню до винного заходів дисциплінарного впливу в теорії кримінального права називається дисциплінарною преюдицією [5, 51].

Кримінально-правова норма, що пропонується нами до введення у КК України, – норма із дворазовою дисциплінарною преюдицією, оскільки настання кримінальної відповідальності обумовлюється дворазовим попереднім застосуванням відповідних заходів дисциплінарного впливу. При цьому встановлення дворазової дисциплінарної преюдиції дозволить адміністрації кримінально-виконавчої установи відкритого типу застосувати різні заходи дисциплінарного впливу, перш ніж притягнути засудженого до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від робіт засудженим, що відбуває покарання у вигляді обмеження волі.

Дворазова дисциплінарна преюдиція пов'язується з учиненням двох самостійних порушень установленого порядку відбування покарання у вигляді обмеження волі, а саме ухилення від робіт засудженого, що відбуває покарання у вигляді обмеження волі. Кожне із цих порушень не підпадає під дію кримінального закону, а тягне за собою відповідальність лише в дисциплінарному порядку. Тому систематичні (неодноразові) порушення встановленого порядку відбування покарання (ухилення від робіт під час відбування покарання засудженим у вигляді обмеження волі) не перетворює такі діяння у кримінально карані. Вирішальне ж значення щодо притягнення до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від робіт має попереднє застосування заходів дисциплінарного впливу до засудженого за порушення режиму відбування покарання у вигляді обмеження волі. Тільки в тому випадку, коли за перші два порушення режиму до засудженого застосовувалися заходи дисциплінарного впливу, які не дали позитивного результату, не вплинули на його поведінку, вчинення третього порушення порядку відбування покарання має розглядатись як злочин. Це вказує на те, що поведінка засудженого після відбуття двох попередніх дисциплінарних стягнень не змінилася на краще.

Також можна зазначити те, що засуджений притягується до кримінальної відповідальності не за вчинення трьох порушень режиму відбування покарання, а лише за третє порушення, але обов'язковою умовою є те, що за перші два порушення він піддавався заходам дисциплінарного впливу, які не дали позитивного результату. Однак трапляються такі випадки, що коли засуджена особа, яка відбуває покарання у вигляді обмеження волі, ухиляється від виконання робіт (чотири рази), і до такої особи за кожне з чотирьох таких ухилень від робіт застосовуються заходи дисциплінарного характеру. Потім коли особа відбуває дисциплінарне стягнення за четверте таке ухилення, суд без належних на те підстав визнає чотири таких ухилення від робіт злісними і притягує таку особу до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від робіт. На нашу думку, це неправильно, адже така особа має притягуватися до кримінальної відповідальності за третє (четверте, п'яте і т. д.) таке порушення, а за перші два до неї застосовувалися заходи дисциплінарного характеру. Тобто обов'язково слід зазначити, що за третє порушення засуджений, який ухилився від робіт, не повинен притягуватися до дисциплінарної відповідальності. Інакше, якщо за третє ухилення від робіт правами начальника виправного центру застосовуватиметься дисциплінарне стягнення, то в такому разі особу слід притягнути до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від робіт (ч. 1 ст. 390 КК України) лише за четверте ухилення, обов'язково те, що вона за таке ухилення не притягувалася до дисциплінарної відповідальності. Отже, злісне ухилення від робіт матиме характер “злісності” тільки тоді, коли такі діяння свідчатимуть про складний систематичний характер вчинюваних діянь. Свідченням цього є той факт, що відповідно до вироку суду засуджений М., який відбував покарання у вигляді обмеження волі, 28.11.2002 самовільно залишив робоче місце, за що правами начальника установи був поміщений до дисциплінарного ізолятора строком на 10 діб. Після чого засуджений М. 05.02.2003 без поважних причин не вийшов на роботу, у зв'язку із чим йому було оголошено сувору догану. Потім 19.03.2003 засуджений М. без поважних причин не виконав змінне завдання, за що йому було оголошено сувору догану. Також 08.04.2003 засуджений М. без поважних на те причин не вийшов на роботу, за що був поміщений до дисциплінарного

ізолятора строком на 7 днів. Після чого засудженого М., що відбував покарання у вигляді обмеження волі, притягнули до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі, що передбачено ч. 1 ст. 390 КК України [6].

Однією зі складових ознак злісного ухилення від робіт засудженою особою є вирішення питання про строк давності притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення встановленого порядку відбування покарання, точне дотримання якого – передумова законного й обґрунтованого встановлення дворазової дисциплінарної преюдиції. У зв'язку із цим варто погодитися з думкою Х. Шейніна, який підкреслює, що обставинами, які виключають ознаку повторності, є закінчення строку, в період якого до винного можуть бути застосовані заходи адміністративного або дисциплінарного впливу, а також зняття зазначених стягнень [7, 42].

Строк давності притягнення до дисциплінарної відповідальності зазначено в ч. 5 ст. 69 КВК України, яка передбачає, що стягнення може бути накладено лише на особу, яка вчинила проступок не пізніше десяти днів з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку із проступком проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку [3]. Зі змісту закону вбачається, що коли після закінчення десятиденного строку (або максимального – шестимісячного) стягнення не було накладено, то воно визнається юридично не існуючим і не може спричинити будь-яких правових наслідків.

Крім строку давності притягнення до дисциплінарної відповідальності, характеризуючи злісність як конструктивну ознаку складу злочину, що передбачено ч. 1 ст. 390 КК України, слід з'ясувати питання про строк звернення стягнення до виконання. Відповідно до ч. 6 ст. 69 КВК України накладене стягнення звертається до виконання, як правило, негайно, а у виняткових випадках – у строк не пізніше одного місяця з дня його накладення [3]. Якщо протягом одного місяця з дня накладення стягнення воно не було звернено до виконання, то це стягнення не виконується. У цьому положенні закону йдеться про терміни виконання накладених стягнень.

Важливу роль під час характеристики злісності також має з'ясування питання про строки погашення правових наслідків дисциплінарних заходів впливу. Відповідно до ч. 7 ст. 69 КВК України вказано, якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення, до засудженого не буде застосовуватися нове стягнення, він визнається таким, що не має стягнення [3]. У разі вчинення засудженим, що відбуває покарання у вигляді обмеження волі, нового порушення режиму відбування покарання (ухилення від роботи) протягом шести-місячного строку з моменту накладення дисциплінарного стягнення за перше порушення режиму, то відповідно до ч. 7 ст. 69 КВК України накладене в цей період нове стягнення на засудженого перериває перебіг зазначеного строку і його обчислення розпочинається знову з дня відбуття останнього стягнення.

Пояснюючи це, можна зазначити, якщо засуджений, котрий відбуває покарання у вигляді обмеження волі, з дня застосування дисциплінарного стягнення за перше ухилення від робіт знову притягнутиметься до дисциплінарної відповідальності за вчинення другого ухилення від робіт, то строк перебігу давності, що йшов за вчинення першого ухилення від робіт, перериватиметься і знову розпочнеться з моменту застосування дисциплінарного стягнення за друге ухилення від робіт. Якщо потім засуджений учинить третє ухилення від робіт протягом 6-місячного строку з дня застосування другого дисциплінарного стягнення, то таке третє ухилення від робіт і буде підставою притягнення його до кримінальної відповідальності, що свідчитиме про злісний характер ухилення від робіт. Виходячи з цього, можна відмітити те, що лише за третє ухилення від робіт засуджений, що відбуває покарання у вигляді обмеження волі, притягнутиметься до кримінальної відповідальності.

Висновки. Проаналізувавши об'єктивний бік ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі, що проявляється у формі злісного ухилення від робіт засудженою особою, котра відбуває покарання у вигляді обмеження волі, можна дійти висновку, що в диспозиції даної статті необхідно закріпити дворазову дисциплінарну преюдицію за вчинення такого діяння, що буде обов'язковою підставою притягнення засудженого до кримінальної відповідальності, а саме: злісне ухилення від робіт, якщо воно скоєно засудженою особою, до якої двічі протягом шести місяців застосовувалися дисциплінарні заходи за такі ж порушення. Але з диспозиції статті не буде чітко зрозуміло, протягом якого часу діє дисциплінарна преюдиція. Помилкова позиція, що час відраховується з моменту вчинення таких ухилень. Адже в законі буде конкретно вказано, що відповідальність настає з моменту застосування заходів дисциплінарного характеру. Також на перший погляд не зрозуміло, чи правильною буде позиція, що перші два порушення, за які засуджена особа підлягала застосуванню заходів дисциплінарного характеру, мають бути скоєні протягом 6 місячного строку, а третє ухилення від робіт, що виявилось підставою притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, було скоєно до того, як пройшло 6 місяців з дня застосування заходів дисциплінарного характеру за перше порушення. Як зазначає професор В. М. Трубников, така позиція помилкова, адже вона значно звужуватиме період часу, необхідний для застосування виховних заходів щодо засудженого, а також суперечитиме положенням кримінально-виконавчого законодавства відносно строку давності погашення дисциплінарно-правових заходів [8, 100–101].

Висновки та пропозиції, викладені в науковій статті, можуть бути використані в науково-дослідній роботі як матеріал для подальшого дослідження інституту ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі; у правотворчості – для вдосконалення норм кримінального законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду, пов'язаних із проблемами кваліфікації злочинів проти правосуддя, та слугуватимуть підґрунтям для подальших розроблень наукових пропозицій у цьому напрямку.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.
4. Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. В. М. Трубникова – Х. : Право, 2001. – 384 с.
5. Малков В. П. Повторность проступка и уголовная ответственность / под ред. А. Т. Баженова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1968. – 123 с.
6. Архів місцевого суду Конотопського району Сумської області, справа № 1-152/2003.
7. Шейнин Х. О повторности совершения преступлений // Соц. законность. – 1963. – № 5. – С. 40–42.
8. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : науково-практичний коментар до Закону України. – Х. : Рубікон, 1998. – 112 с.